

KRİTİK DÜŞÜNME

Nadiye ÖZER*

ÖZET

Kritik düşünme, araştırmacı bir tutum içeren bilgi, beceri ve tutum bileşimidir. Kritik düşünürler genellikle, açık fikirli, sabırlı ve atilgan oldukları kadar aktif iletişimciler olarak da tanımlanırlar. Çoğu zaman birden çok seçeneği birlikte düşünmek ve hızlı kararlar vermek zorunda olan hemşireler için kritik düşünme, bakımın sunulmasında önemli rol oynar. Kritik düşünme hemşirelerin, hastalar ile ilgili karmaşık verileri analiz etmek, hastanın problemleri ile ilgili kararlar vermek, her problemi hangi çözüm uygulanacağına göre değerlendirmek ve durum için en uygun çözümleri belirlemek konularında yetkin olmalarını sağlar.

Anahtar Kelimeler: Kritik düşünme

ABSTRACT

Critical Thinking

Critical thinking is a composite of attitudes, knowledge and skills that involves an attitude of inquiry. For nurses, who often must weigh multiple possibilities and make quick decisions, critical thinking plays a vital part in care delivery. Critical thinkers are generally described as active communicators and as being open-minded, patient, and confident. Critical thinking enables the nurse to: analyze complex data about patients, make decisions about the patients' problems, evaluate each problem to decide which applies, decide on the most appropriate interventions for the situation.

Key Words: Critical thinking

Düşünemeyecek fikirleri de düşünmeliyiz. Karmaşık ve sürekli değişen dünya içerisinde karşılaşacağımız tüm seçenekleri ve imkanları keşfetmeyi öğrenmeliyiz. Muhalif seslerle yüzleşmeli ve onlardan korkmamalıyız. Düşünemeyecek şeyleri de düşünmeliyiz çünkü bazı şeyler düşünemeyecek konuma geldiğinde, düşünme eylemi son bulur ve harekete geçmek anlamsızlaşır.” James William Fulbright (Ulsenheimer et al 1997).

Kritik düşünme nedir?

Etkili problem çözme ve karar vermenin temelini oluşturan, bilimsel dayanağı olan düşünme süreci ve problem analiz yöntemidir. Problem hakkında karar verip harekete geçmeden önce, problemin iyice anlaşılması için var olan bilginin yorumlanıp değerlendirilmesi süreci olarak da ele alınabilir. Kritik düşünme daima sistematik ve organize, problemi tanımayı, kaynakları değerlendirmeyi, olası ve alternatif çözümler

düzenlemeyi içerir. Hem davranış hem de düşünme sürecidir ve düşünmenin tek bir yolu olmadığını belirtir (Kaya 1998, Coşkun, Yıldız 2000, Smeltzer and Bare 2000).

Kritik düşünme ne zaman başlar?

Kritik düşünme bir sorunu fark etme ile başlar, sorunu tanımlama, soruna ilişkin bilgi toplama ve ilgili bilgiyi seçme, hipotez kurma, hipotezi test etme, sonuç çıkarma, sonuçların geçerliliğine karar verme ve genelleme yapma ile devam eder (Kaya H. 1998, Nicoteri 1998).

Hemşirelikte kritik düşünme nedir ve neden önemlidir?

Hemşirelikte kritik düşünme, bilgiye temellenmiş, uygulamalarla geliştirilmiş, araştırma destekli tutumların birleştiği düşünmedir. Tek yönlü düşünme olmayıp, çok yönlü bilişsel bir süreçtir. Karar verirken problem çözmeyi, sonuç çıkarmayı, araştırmayı amaçlar. (Taşocak 1998).

Bilim, teknoloji ve tıp alanında hızlı gelişmelerin yaşandığı bir çağda özellikle de hemşirelik mesleği gibi hızlı ve doğru kararların alınmasını gerektiren meslek alanlarında akılcı kararların alınması bir zorunluluktur (Kaya H. 1998). Akılcı kararların alınması, mesleki gelişimin devam ettirilmesi ve alternatif yaklaşımların belirlenmesi, kritik düşünmeyle gerçekleştirilir. Toplumda özellikle de sağlık alanında oluşan dinamik değişiklikler, 21.yüzyılın profesyonel hemşirelerine yeni mücadele ortamları yaratır. Değişik alanlarda sunulan hizmetin kompleksliği, kanıt temelli uygulamaların artması, teknolojik bilgi ve uygulamayı da içeren çok boyutlu bakım, hemşireleri esnek olma ve kritik düşünmeye zorlamaktadır. Bu nedenle çoğu zaman birden çok seçeneği birlikte düşünmek ve hızlı kararlar vermek zorunda olan hemşireler için kritik düşünme çok büyük bir önem taşımaktadır (Le Storti et al 1999, Oermann 1999).

Kompleks sağlık sorunu olan hastalar ve ailelerinin gereksinimlerini karşılamak ve bakımla ilgili rasyonel kararlar vermek, algısal becerileri gerektirir. Bu algısal beceriler, klinik problemleri çözmeye yeteneği, farklı alternatifleri düşündükten sonra uygun kararlara varma ve klinik durum hakkında kritik düşünme yeteneklerini içerir (Oermann 1999, Oermann et al. 2000).

Kritik düşünme, hemşirelere olayları sorgulama ve hastalar hakkında karar verme fırsatı sunar. Hemşirenin aldığı temel hemşirelik eğitimini, mesleki deneyimlerini ve araştırma sonuçlarını mantıksal değerlendirmeden geçirerek hasta bakım uygulamalarına yansıtmasını sağlar. Böylece bağımsız biçimde ilerlemeyi ve gelişmeyi gerçekleştiren kararlar alınarak hastanın gereksinimleri saptanmış, ihtiyaçlarını karşılamaya yardım edecek en iyi girişimler belirlenmiş problem çözme yolunda adım atılmış olur (Nicoteri 1998, Oermann 1999, Oermann et al. 2000).

Problemi çözmek; problemi tanımak, aydınlatmak için veri toplamak, karar vermek, çözümler uygulamak ve etkinliğini değerlendirmektir. Bazı klinik problemler nispeten anlaşılır ve çözümü kolaydır. Bununla beraber çoğu problem açık ve anlaşılır değildir veya yetersiz veri problemin tanımlanmasını

engelleyebilir ya da hemşire problemin farkındadır fakat onunla nasıl başa çıkacağını, onu nasıl çözeceğini bilemeyebilir (Oermann et al 2000).

Kritik düşünme, hemşirelere klinik durumlarda veri, problemler ve girişimlere alternatifler üretmesini, farklı uygulamaların sonuçlarını düşünmesini sağlayarak, belirlenen bir problem karşısında ne yapacağına karar vermesine yardımcı olur (Whiteside 1997, Oermann et al 2000).

Görüldüğü gibi, kritik düşünme sürecinin aşamaları bilimsel yöntem ve hemşirelik sürecinin aşamaları ile paralellik göstermektedir. Hemşirelikte karar vermek için gerekli olan kritik düşünme hünerleri, hemşirelik sürecinin tüm adımlarında kullanılır. Günümüzde hasta bakımının temeli olan hemşirelik sürecine katı bağımlılık yaratıcılığı engellediğinden, hemşirelik süreci içinde kritik düşünme becerisinin kullanımı zorunludur. Bu nedenle profesyonel hemşire rutin ya da standardize olmamak için bir kritik düşünür olarak daima ileri bakmalı ve düşünmelidir (Ulsenheimer et al. 1997, Coşkun ve Yıldız 2000).

Kritik düşünür kimdir?

Genellikle aktif iletişimciler olduğu kadar, açık fikirli, sabırlı, güvenilir olarak tanımlanırlar. Kritik düşünür sezgilerini kullanma kadar gerçekçi düşünme yeteneğine sahiptir, soru sorar, gözlem içinde amaçlarını belirler ve ortaya çıkabilecek alternatif çözümlere açık fikirle yaklaşan bir araştırmacıdır. Algısal olgunluğa ve analitik yapıya sahip, bilgili, dürüst, etik sorunlara karşı cesaretlidir. Ayrıca karar verme sürecinde ben merkezli (egosentrik, başka kişileri ve olayları kendi durumuna göre düşünen) ve ırk merkezli (etnosentrik, kendi ırkının üstünlüğüne inanan) etkileri ve diğer ön yargıları en alt düzeye indirmek için de uğraşır (Nicoteri 1998, Boychuk 1999, Hansten and Washburn 1999, Smeltzer and Bare 2000, Donnelly 2001.).

Hemşirelikte kritik düşünmenin Komponentleri nelerdir?

Belli gelişmelerin nedenlerini açıklamak, durumun doğruluğunu anlamak ve daha çok bilgi sağlamak için *soru sormak*,

Mümkün olduğu kadar çok amaca yönelik *bilgi toplamak*,

Var olan *bilginin doğruluğundan emin olmak*,

Toplanan *bilgileri analiz etmek*,

Sonuç çıkarmak,

Düşünmeye rehber olması açısından *esnek olmak*,

Avantaj ve dezavantaj açısından mevcut seçenekler ve uygulamaları düşünmek ve

Kararları formüle etmek (Le Storti A.J et al. 1999, Smeltzer and Bare 2000.).

Kritik düşünme becerileri nasıl geliştirilir?

Kritik düşünme becerilerinin geliştirilmesi için; mantığı çalıştırma, problem çözümünü gözlemleme, okuma yazma ve grup tartışmalarına katılma önerilmektedir. Bireyin kritik düşünme becerisini geliştirmesi entelektüel kapasitesi ile ilişkilendirilir. Bir dereceye kadar da genetikle önceden belirlenir. Kritik düşünme hünerinin gelişmesinde çevre faktörü de önemlidir. Bu yüzden formal veya informal eğitim, bireyin davranışlarını şekillendirme ve kritik düşünme becerisi geliştirmede önemli rol oynar (Coşkun ve Yıldız 2000, Oerman et al 2000, Donnelly 2001.).

Her öğretim düzeyinde ders, içerik ve sunum yöntemleri öğrencilere eleştirel düşünmeyi öğretecek şekilde düzenlenebilir. Ders konuları, bir düşünme biçiminin yansıması veya düşünce sistemi olarak değerlendirilmeyip, yüzeysel olarak ele alındığından, entelektüel gelişme hiç olmamakta veya sınırlı kalmaktadır. Liseyi hatta üniversiteyi bitiren bireylerin yorumlama, veriler arasında ilişki kurma, sınıflama ve sıralama gibi becerilerden yoksun oldukları görülmektedir. Düşünme yeteneği gelişmeyen bir öğrenci zihninde depoladığı bilgiyi kullanması gerektiğinde, dağarcığındaki bilgiyi nasıl kullanacağını bilememektedir (Özden 2000).

Sıklıkla hemşirelik alanında düşünme, öğretme ve değerlendirme; klinik bakım hakkında detaylar ve gerçekleri ezbere öğrenme üzerine odaklanır. Doğru yanlış, kısa cevaplar, karşılaştırma ve çoktan seçmeli sorular, hemşirelerin uygulamalarda yüzleştikleri klinik durumlar hakkında kritik düşüncelerini sağlayacak becerilerin gelişmesini engelleyebilir (Oermann et al 2000).

Kritik düşünmeyi geliştirmeye yönelik hemşirelikte kullanılabilecek temel stratejiler; ölçme ve zihinde tartma, sorunu ortaya çıkarma, değerlendirme, tanımlama ve genelleme şeklinde sınıflandırılmıştır (Smeltzer and Bare 2000).

Kritik düşünme becerilerini geliştirmek için, bakım sürecinde yapılan uygulamalar ve sonuçları sürekli sorgulanmalı ve hasta için daha iyisi nasıl olabilir çabası içinde kritik düşünme egzersizleri yapılmalıdır. Kritik düşünme egzersizleri yapmanın amacı tartışma yolu ile daha kompleks durumlarda klinik karar vermek ve problem çözmek için gerekli becerileri geliştirmektir. Karşılaşılan problemlere cevap bulmak için uygulamada sıklıkla yapılan hata, eğitim programında öğrenilen çözüm önerileri ve bakım planlarını dikkate almaktır. Oysa eğitim programında öğrenilenler, çözüme ulaşmak için rehber olarak kullanılmalıdır (Goodman 1997, Hansten and Washburn 1999, Oerman et al 2000.).

Goodman'ın (1997) tanımladığı, vaka sunumu, tartışma amaçlı sorular ve rol play sunumları içeren metotların yanı sıra problem çözme stratejileri, vaka incelemeleri, tartışmalar ve medya klipleri gibi kritik düşünme egzersizlerinin farklı tipleri kritik düşünmeyi geliştirmek için eğitim programlarına entegre edilebilir (Goodman 1997).

Kritik düşünme egzersizi için öncelikle, problemi açıklamak ve analiz etmek için tanıtım amaçlı materyal sunmak gerekir. Sunu materyali, bir klinik durumu tanımlama veya uygulamada karşılaşılan bir sorun ya da hasta verileri olabileceği gibi hasta orderları, EKG bantları ya da fotoğraflar da olabilir. Bireysel ya da küçük gruplar halinde analiz edilebilecek klinik senaryolar sunulabilir. Bu senaryolar geçmişte olmuş gerçek olaylar, uygulama alanında karşılaşılan durumlar ya da yüksek

risk taşıyan problemleri içerebilir. Ayrıca belirli bir düşünceyi iletmek için de bir senaryo üretilebilir (Goodman 1997, Oerman et al 2000).

Sunu materyalleri, belirli bir yöne ya da çok boyutlu düşünme sürecine doğrudan yönelmeksizin analiz için yeterli bilgi sağlamada önemlidir. Yeterli bilgi sağlandıktan sonra sorulacak soruların açık uçlu olmasına dikkat edilmeli sadece “evet” ya da “hayır” cevabının verilmesini gerektiren sorulardan kaçınılmalıdır. Bunun yerine ;

Bana hastanızın .....’ı anlatınız.

Edindiğiniz bu yeni bilgi sizi nasıl etkiledi?

Bu kararı hangi veriye dayanarak aldınız, niçin bu bilgi .....’dan daha önemli?

Başka hangi yaklaşımları kullanabiliyorsunuz, bu yaklaşımları niçin doğru buluyorsunuz?

Belirlediğiniz bakım yönetiminin olası sonuçları nelerdir? gibi yanıtı kişiye göre değişebilen ve yoruma açık sorular sorulmalıdır (Oermann 1999, Oerman et al 2000).

Kritik düşünme becerileri nasıl değerlendirilir?

Kritik düşünme becerilerini değerlendirmek için uygulanacak en temel strateji sürekli soru sormaktır. Niçin bu kararın alındığı, kararın dayandırıldığı veri, hastanın durumu ile ilgili tahminler, diğer klinik durumlarla ilgili olası fikirlerin olup olmadığı ve bu fikirlerin sonuçları sorulacak sorular arasında yer alabilir.

Kritik düşünme becerisinin geliştiğini gösteren kriterler şunlardır:

*Hasta ile ilgili kritik bilgi toplayıp, bu verilerin niçin önemli olduğunu açıklayabilme ve hangi işaretlerin, semptomların ve diğer verilerin söz konusu klinik duruma uygunluğunu belirleyebilme.

*Veri içerisindeki önemli ipuçlarını yakalayabilme ve bu bilginin o hasta için neden önemli olduğunu açıklayabilme, klinik durumları analiz ederken ve bunlara uygun yaklaşımlar belirlerken diğer seçenekleri de göz önüne alabilme.

*Tıbbi kitaplar dışına çıkıp, yeni fikirler üretebilme ve hasta yaklaşımı ile ilgili yeni yaklaşımlar geliştirebilme.

*Görüşünü savunabilme ve rakip fikirleri eleştirebilme.

*Klinik durumlardaki problemleri tanımlayabilme ve alternatif çözüm yolları sunabilme.

*Düşüncesini dayandırdığı kanıtı tanımlayabilme ve eleştirebilme (Oermann 1999).

Sonuç olarak, kritik düşünme gücü, sorun çözme becerisi, araştırmacı tutum ve hemşirelik uygulamalarının temel ögesidir ve kritik düşünme gücü ile karar verme arasında pozitif bir ilişki vardır. Kritik düşünme hemşirelerin;

*Hastalar ile ilgili karmaşık verileri analiz etmelerini

*Hastanın problemleri ile ilgili kararlar vermelerini ve alternatifleri arttırmalarını

*Her problemi, hangi çözüm uygulanacağına göre değerlendirmelerini

*Durum için en uygun çözümleri belirleme konularında yetkin olmalarını sağlar (Kaya 1998, Oermann 1999).

Bu yeti özellikle “kitap karakteristikleri”sergilemeyen hastalar ile karşılaşıldığında ya da hastanın probleminin belli olmasına rağmen hemşirenin uygun bir tedavi belirleyemediği durumlarda önem kazanır. Bu tip durumlarda kritik düşünme hemşirelerin karar verme süreçlerine önderlik eder, hemşirelerin değişik bakış açıları geliştirmelerini ve alternatifleri de düşünmelerini sağlar (Oermann 1999).

KAYNAKLAR

Boyчук Duchscher JE. (1999). Catching the wave: understanding the concept of critical thinking. *Journal of Advancad Nursing* 29:3, 577- 583.

Coşkun E, Yıldız D. (2000). Hemşirelik uygulamalarında kritik düşünme yaklaşımı. I. Uluslar arası ve VIII. Ulusal Hemşirelik Kongresi Özet Kitabı.

Donnelly GF. (2001).From the editor: Critical thinking in nursing practice.Holistik Nursing Practice 15: 3, 6- 9.

Goodman D. (1997). Application of the critical pathway and integrated case teaching method to nursing orientation. *The Journal of Continuing in Nursing* 28(5), 205-210.

Hansten R.I, Washburn M.J. (1999). Individual and organizational accountability for development of critical thinking. *JONA.* 19:1, 39-45.

Kaya H. (1998). Eleştirel düşünme gücü ve yoğun bakım hemşireliği. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi* 2: 2, 94-96.

Le Storti A.J, Cullen P.A, Hanzlik E.M et al. (1999). Creative thinking in nursing education: preparing for tomorrow's challenges. *Nursing Outlook* 47. 2, 62-66.

Nicoteri A. (1998). Critical thinking skills. *AJN* 98: 10, 62-65.

Oermann M. (1999). Critical thinking, critical practice. *Nursing Management* 30: 4,

Oerman M, Truesdell S, Ziolkowski L. (2000). Strategy to assess, develop, and evaluate critical thinking. *The Journal of Continuing Education in Nursing* 31: 4, 155-161.

Özden Y. (2000). Öğrenme ve Öğretme Pegem A yayınları 4.baskı Ankara.

Smeltzer S.C, Bare B.G (2000). *Medical- Surgical Nursing .Preoperative nursing management 9.th Edition* Lippincott Philadelphia

Taşocak G. (1998). Hemşirelikte uygulamaya yönelik eleştirel düşünme modeli. *Türk Cerrahi Derneği Ulusal Cerrahi Kongresi Özet Kitabı.* İzmir

Ulsenheimer J.H, Bailey D.W, McCullough M.E, Thornton E.S, Warden W.E (1997). Thinking about thinking. *The Journal of Continuing Education in Nursing* 28: 4, 150-157.

Whiteside C (1997). A model for teaching critical thinking in the clinical setting. *Dimensions of Critical Care Nursing*, 16 (3), 152-162